

Юридичні науки

УДК 340.15(477)

Матвеев Виктор Владимирович

викладач

*Державний вищий навчальний заклад
«Чернівецький індустріальний коледж»*

Матвеев Виктор Владимирович

преподаватель

*Государственное высшее учебное заведение
«Черновицкий индустриальный колледж»*

Matvieiev Viktor

Teacher

State Higher Educational Institution

«Chernivtsi Industrial College»

**ДЕРЖАВНО-ПРАВОВІ ПОГЛЯДИ М. ГРУШЕВСЬКОГО В
КОНТЕКСТІ РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЙ 1917-1918 РОКІВ
ГОСУДАРСТВЕННО-ПРАВОВЫЕ ВЗГЛЯДЫ
М. ГРУШЕВСКОГО В КОНТЕКСТЕ РЕВОЛЮЦИОННЫХ
СОБЫТИЙ 1917-1918 ГОДОВ
STATE-LEGAL VIEWS OF M. GRUSHEVSKY IN THE CONTEXT OF
THE REVOLUTIONARY EVENTS OF 1917-1918**

Анотація. В статті відображено основні характеристики поглядів М. Грушевського про державу і право, що сформувалися під впливом революційних подій 1917-1918 років.

Ключові слова: держава, право, революція, концепція.

Аннотация. В статье отражены основные характеристики взглядов М. Грушевского о государстве и праве, сформировавшиеся под

влиянием революционных событий 1917-1918 годов.

Ключевые слова: *государство, право, революция, концепция.*

Summary. *The article describes the main characteristics of M. Hrushevsky's views on the state and law, formed under the influence of the revolutionary events of 1917-1918.*

Key words: *state, law, revolution, concept.*

Постановка проблеми. Постать Михайла Грушевського в історії української держави швидше є трагічною, ніж суперечливою. Із плином часу змінювалися його погляди, еволюціонували суспільно-політичні та історико-правові концепції, філософське сприйняття життя.

Як політик він пройшов шлях від засновника політичних партій Галичини, Києва та Наддніпрянщини до творця засад Української незалежної держави. Він був головою Центральної Ради, а згодом визнав радянську владу в Україні і висловив готовність служити їй.

У радянський період історії, його наукова, педагогічна, просвітницька, громадська та політична діяльність подавались у викривленому світлі.

Тож потрібно заповнити наявні прогалини щодо вивчення поглядів М. Грушевського про державу і право, очистити його спадщину від численних фальсифікацій, показати роль і значення мислителя в розвитку новітньої української політичної та правової думки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти чинників формування державно-правових поглядів Михайла Грушевського, їх факторів впливу на державотворчі процеси доби Центральної Ради та еволюцію державотворчих поглядів ученого містяться в працях відомих вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема Т. Андрусика, Ю. Бойка, С. Бостана, І. Верби, В. Верстюка, Л. Винара, В. Винниченка, І. Гирича, Я.

Голобородька, І. Данюка, Д. Дорошенка, С. Журавльова, Л. Зашкільняка, Є. Зозулі, В. Ідзя, М. Камінського, М. Кармазіної, М. Кияна, Л. Когород, Л. Комзюка, О. Копиленка, М. Кордуби, Г. Корольова, С. Кульчицького, В. Кухара, В. Макарчука, М. Поліковського, Т. Приймака, О. Прицака, В. Рум'янцева, С. Сворака, В. Солдатенка, І. Терлюка, Ю. Фігель та ін..

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Визначити особливості політико-правових поглядів М. Грушевського в період функціонування Центральної Ради.

Виклад основного матеріалу. Події лютого 1917 року в Російській імперії стали справжнім каталізатором кардинальних змін держави. Ліквідація самодержавства та проголошення демократичних перетворень викликали бурхливий розвиток нових політико-правових, соціально-економічних та культурних процесів. Демократизація суспільства, реальна легалізація багатопартійності, діяльність великої кількості осередків самоуправління на місцевому рівні – такими були основні характеристики генези революційного процесу в Україні [9, с. 382-383]. Представники вітчизняної еліти виступили ініціаторами підтримки проголошених революцією національних, соціально-економічних, політико-правових гасел, і як наслідок, почався процес утворення загальноукраїнського громадсько-політичного центру – Української Центральної Ради.

Сам М. Грушевський, котрого С. В. Кульчицький називає «найбільшим моральним авторитетом для українських політичних діячів» [7, с. 217], чітко усвідомлював головну мету українського демократичного революційного руху, яку сформулював на підставі вимог реального політичного моменту та настроїв у середовищі сил національно-визвольного руху. Учений так обґрунтовував спосіб досягнення цього результату: «Для сього зараз же, як упав старий режим, українці всіх партій і напрямків постановили об'єднатися у спільній, одностайній і політико-правовій організації на весь час, поки не буде осягнена спільна

мета: широка національно-територіальна автономія України в федеративній демократичній Російській республіці» [4, с. 3].

Варто звернути увагу, що напередодні революції в українській політико-правовій думці існувало дві концепції щодо можливих шляхів відродження національної держави: автономістсько-федералістська та самостійницька [8, с. 44-45]. Найбільш поширеною та реалістичною в середовищі вітчизняної еліти видавалася перша концепція. Тож ідеї автономізму та федералізму як моделі державного будівництва стали провідними в політико-правових поглядах відомих національних діячів, саме на такій чітко означеній позиції стояли практично всі дореволюційні українські політичні партії Наддніпрянщини [8, с. 45].

Становлення федералістських переконань М. Грушевського відбувалося в традиціях політико-правової думки і суспільного руху ХІХ століття. Особливості формування світогляду вченого й політика пояснюються тісним поєднанням ідей народництва і федералізму, якими він керувався у своїй науковій, громадській, політичній роботі. Причому ці ідеї стали й «наріжним каменем діяльності Центральної Ради» [10, с. 9]. Причому розроблену М. Грушевським перспективну модель державнополітичного устрою України, яка базувалася на принципах автономізму і федералізму, підтримувала більшість тогочасних вітчизняних політичних партій.

Гасло широкої національно-територіальної автономії України у складі Російської демократичної федеративної республіки було визнано першочерговим і набуло неабиякої підтримки в середовищі національної політико-правової еліти та українського демократичного соціуму. Центральна Рада як політичний та представницький орган революційних верств українського народу заявила про нагальну потребу перебудови суспільного ладу, виходячи з невід'ємного права українців на самовизначення, тобто на створення власної, національної держави [11, с.

108]. Однак цілісної реалістичної програми реалізації й утвердження цього природного, фундаментального права так і не було сформовано.

У цей же час український революційний рух характеризується тенденцією поступової трансформації Центральної Ради з місцевого, просвітницького громадського органу до національного передпарламенту. З цього приводу В. Верстюк писав: «Метаморфозу, що її зазнала Центральна Рада протягом весни 1917 р., можна пояснити двома причинами. По-перше, несподіваним, непрогнозованим вибухом стихійного українського руху, а по-друге, «феноменом Грушевського». Саме завдяки тому, що він зміг чітко сформулювати лозунги і втілити їх у життя, Центральна Рада піднеслася на гребінь української революції» [1, с. 38]. Саме в цей час, політик обрав найбільш прийнятний і поширений спосіб викладення своїх позицій – видання низки статей з гостро актуальних питань. Власне публіцистичні праці М. Грушевського 1917–1918 рр. мають не лише ідейно-політичний характер, а й виступають засобом доведення свого політичного авторитету і форми обґрунтування нових завдань українського національно-визвольного руху. Аналіз виданих Центральною Радою офіційних документів дозволяє стверджувати про вироблення стратегії, спрямованої на формулювання реальних підстав національної автономії та федерації [10].

Важливим є і розуміння сутності змісту, який вкладав М. Грушевський у поняття «автономія», «федерація», «федералізм». На думку вченого, автономія означає «право жити по своїм законам, самим собі становити закони, а не жити по чужим законам і під чужою властю». Далі він констатує, що саме таке самоуправління і можна назвати широкою політичною автономією «в справжнім значінню цього слова» [6, с. 137]. Згодом у статті «Повороту нема» він висловився за національно-територіальну автономію, яка уявлялася як об'єднання всіх етнічних українських земель та «середня ланка між програмою простого культурно-

національного самоозначення народностей і домаганням повної політико-правової незалежності» [3, с. 13].

У державно-правовому сенсі М. Грушевський так розумів внутрішній уклад такої автономії: «Ся українська територія має бути організована на основах широкого демократичного (нецензового) громадського самопорядкування, від самого споду («дрібноі земської одиниці») аж до верху – до українського сойму. Вона має вершити у себе вдома всякі свої справи – економічні, культурні, політико-правові, содержувати своє військо, розпоряджати своїми доходами, землями й всякими натуральними багатствами, мати своє законодавство, адміністрацію і суд» [6, с. 142].

Учений доводив, що українців аж ніяк не може задовольнити вимога лише культурно-національної автономії. Така форма автономії придатна тільки для народів без власної території проживання. Українці ж мають свою чітко окреслену автохтонну, етнічну територію, а відтак й цілком законне природне право на встановлення національно-територіальної автономії [6, с. 137-150]. Саме до такої моделі автономного устрою закликав М. Грушевський, вважаючи її найкращим варіантом існування майбутньої України. Причому автономна Україна, на думку вченого, повинна мати всі необхідні атрибути державності. Внутрішній лад має бути демократичним, в основі якого лежить принцип громадянського рівноправ'я: «Щоб не було ніякої тісноти від власті людям, щоб вона не каверзувала людьми, не накидала їм своєї волі, не має бути іншої власті, тільки з вибору народного! Се називається устроєм демократичним – щоб народ сам собою правив» [5, с. 158].

Наголосимо: М. Грушевський тісно пов'язував автономію України з децентралізацією Росії, перетворенням її на федеративну, демократичну республіку. Федералізм фактично послужив за основу політико-правової концепції діяльності Центральної Ради, у якій були сформовані й інші

головні ідеологічні засади.

Після повалення Тимчасового уряду, Центральна Рада на чолі з М. Грушевським, фактично отримала всю повноту політичної влади. Проте, аналіз непростих відносин Центральної Ради з Радою народних комісарів, наявність багатьох суперечностей в баченні майбутнього розвитку Росії пояснюють кардинальну переорієнтацію М. Грушевського та частини лідерів українського руху від беззаперечного обстоювання державно-правових орієнтацій на демократичну Росію до можливості утвердження повної самостійності Української Народної Республіки (далі – УНР).

Саме в цей час у працях вченого, датованих груднем 1917 р. – квітнем 1918 р., гостро звучить критика психології «духовного холопства», «песького обов’язку» перед російською владою. Він переконував, що у відносинах між УНР та Радянською Росією відсутні такі консолідаційні поняття, як «спільна революція, спільна культура, спільна отчизна». «Війна більшовиків з Україною рішуче поставила хрест над сею ідеологією, розв’язала всякі моральні вузли, які ще могли в чиїх-небудь очах зв’язувати українця з московським громадянством спеціально. Вона, так би сказати, зняла з Московщини права «особо благоприємствуємой» нації...» [2, с. 10].

З огляду на такі драматичні обставини, цілком закономірними виглядають подальші зміни державно-правових поглядів М. Грушевського. Сутність полягала в проголошенні самостійності України [12, с. 322-355].

Державно-правові погляди М. Грушевського є віддзеркаленням його складного світогляду, який сформувався на ґрунті співіснування і взаємовпливу принципово різних, протилежних української й російської ментальностей, а також тенденцій суспільно-політичного розвитку XIX – початку XX ст.

Еволюція політико-правових поглядів М. Грушевського в період діяльності Центральної Ради доводить, зокрема, закономірність та

взаємозв'язок розвитку ідей автономізму та федерації з попереднім періодом становлення його особистості, його світогляду, формулювання ним української національної ідеї.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Формування, становлення, розвиток і зміни політико-правових поглядів М. Грушевського можна уявити як складний і суперечливий процес.

Федералізм ученого був якісним продовженням федералістської традиції вітчизняної політичної та правової думки, однак він перетворив його на реальну й перспективну програму розвитку завдяки проекту запровадження в державному устрої Російської імперії конституційних змін.

Державно-правові погляди М. Грушевського поступово стали ідеологічною концепцією українського національно-визвольного руху кінця XIX – початку XX ст. Федералістська платформа ґрунтувалася на синтетичному поєднанні української ідеї як основи національного самоусвідомлення та визнання провідної ролі інтелігенції в політичному житті суспільства. Реалізація національної ідеї дозволяла практично виявити найбільш вдалі способи запровадження національно-територіальної автономії з урахуванням поточного політичного моменту, а також надала федералізму М. Грушевського європейських рис.

Діяльність Центральної Ради була періодом одночасного утвердження та глибокої трансформації державно-правових поглядів М. Грушевського. Вихід серії публіцистичних статей, у яких М. Грушевський виступив прихильником самостійності УНР та ворогом більшовизму, засвідчило його бачення федеративної України, але вже поза російським контекстом. Відтак він запропонував теоретичні конструкції європейської й чорноморської федерацій за участю України, але без Росії.

Ідеї автономізму і федералізму були цінним надбанням тогочасного східноєвропейського політичного та інтелектуального процесу, тому їх

домінування в державно-правовій концепції вченого є, очевидно, закономірним і природним явищем аналізованої нами неоднозначної історичної епохи.

Література

1. Верстюк В. Ф. М. С. Грушевський у перший період діяльності Центральної Ради. / В. Ф. Верстюк // Український історичний журнал. 1996. №5. С. 37–50.
2. Грушевський М. С. Кінець московської орієнтації / М. С. Грушевський // На порозі нової України : гадкі і мрії / М. С. Грушевський. Київ: Петро Барський у Києві, 1918. С. 9-13. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=00003614
3. Грушевський М. С. Повороту нема. / [П. Сохань, Я. Дашкевич, І. Гирич та ін.] // Грушевський Михайло Сергійович. Твори у 50 томах. / [П. Сохань, Я. Дашкевич, І. Гирич та ін.]. Львів: Світ, 2007. (Серія суспільно-політичні твори (доба Української Центральної Ради березень 1917 - квітень 1918); т. 4). С. 13–15.
4. Грушевський М. Українська Центральна Рада і її Універсали: Перший і Другий. Друге, доповнене видання // Київ. З друкарні товариства "П. Барський". 1917. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_ir/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=00002085.
5. Грушевський М. С. Хто такі українці і чого вони хочуть. / [П. Сохань, Я. Дашкевич, І. Гирич та ін.] // Грушевський Михайло Сергійович. Твори у 50 томах / [П. Сохань, Я. Дашкевич, І. Гирич та ін.]. Львів:

- Світ, 2007. (Серія суспільно-політичні твори (доба Української Центральної Ради березень 1917 - квітень 1918); 4). С. 152–164.
6. Грушевський М. С. Якої ми хочемо автономії і федерації. / [П. Сохань, Я. Дашкевич, І. Гирич та ін.] // Грушевський Михайло Сергійович. Твори у 50 томах / [П. Сохань, Я. Дашкевич, І. Гирич та ін.]. Львів: Світ, 2007. (Серія суспільно-політичні твори (доба Української Центральної Ради березень 1917 – квітень 1918); т. 4). С. 137–150.
 7. Кульчицький С. В. Червоний виклик. Історія комунізму в Україні від його народження до загибелі / С. В. Кульчицький. Київ: Темпора, 2013. кн. 1. 504 с.
 8. Любовець О. М. Українські партії й політичні альтернативи 1917-1920 років : Монографія / О. М. Любовець. Київ: Основа, 2005. 311 с.
 9. Політична система для України: історичний досвід і виклики сучасності / О. Г. Аркуша, С. О. Біла, В. Ф. Верстюк та ін.; гол. ред. В. М. Литвин. Київ: Ніка-Центр, 2008. 988 с.
 10. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали у 2 томах. / [В. Ф. Верстюк, О. Д. Бойко, Ю. М. Гамрецький та ін.]. Київ: Наукова думка, 1996. 592 с. (Наукове видання). (Пам'ятки історії України. Серія V. Джерела новітньої історії; т. 1).
 11. Український вибір: політичні системи ХХ століття і пошук власної моделі суспільного розвитку [Текст] / В. Ф. Солдатенко [та ін.]; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України. Київ: Парламентське видавництво, 2007. 576 с.
 12. Хрестоматія з історії держави і права України / [А. С. Чайковський, О. Л. Копиленко, В. М. Кривоніс та ін.]. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 656 с.